

Předmluva vydavatele

V letech 1974 – 1976, kdy zestárlý Fromm pracoval na díle *Mít, nebo být?*, napsal mnohem více rukopisů a kapitol, než jich bylo skutečně použito v knize, publikované v roce 1976. Některé z těchto kapitol obsahuje právě tento svazek. Pojednávají výlučně o „cestě k bytí“, která může člověka dovést k tomu, aby se naučil „umění být“.

Kapitoly o „Krocích k bytí“ vyňal Fromm ze strojopisu krátce před sazbou knihy *Mít, nebo být?*, protože si myslel, že by se mohla setkat s neporozuměním, v domnění, že každý člověk má *jen* hledat duchovní blaho v uvědomělosti, rozvoji a sebeanalýze, aniž by současně měnil ekonomické reality produkující modus *MÍT*. Kořeny masového fenoménu orientace na „vlastnění“, typické pro luxusní společnost, která má všechno, vidíme v ekonomických, politických a sociálních realitách moderní průmyslové společnosti, zvláště v její organizaci a způsobech výroby.

Navzdory faktu, že naše orientace na vlastnění je zakořeněna ve strukturální realitě dnešní industriální kultury, spočívá překonání této reality ve znovuobjevení psychických, intelektuálních a fyzických sil člověka i jeho možností sebeurčení. Z tohoto důvodu nově publikujeme tyto „Kroky k bytí“. Jsou zaměřeny k tomu, být průvodcem k tvůrčímu sebeuvědomění.

Z nových trendů je určitě jasné, že uvědomění, uskutečnění, vývoj atd. sebe sama téměř vždy znamená něco jiného než růst vlastních subjektivních sil. Zkrátka a dobře, dnes se prostě posiluje individuální narcismus a neschopnost rozumět a milovat (pochopení a láska jsou podle Fromma charakteristické rysy orientace k bytí) se zakopala v obranném postavení, přičemž tato neschopnost a narcismus jako techniky sebevědomí poskytují nové berle orientaci na vlastnění.

Následující shrnutí některých údajů uvedených dříve v *Mít, nebo*

být?, nemá nahradit přečtení této knihy, ale spíše připomenout všem, kdo ji četli, její nejdůležitější myšlenky.

Erich Fromm chápal alternativy vlastnění a bytí jako „dva základní způsoby existence, dva odlišné druhy orientace vůči sobě i světu, dva odlišné druhy charakterové struktury, z nichž ten, který převládá, určuje celek lidského myšlení, cítění a jednání“. (Mít, nebo být?, s. 27). Zkoumáme-li všechny možné cesty, k čemu může člověk orientovat svůj život, pak docházíme k tomuto závěru: Člověk v poslední instanci orientuje svůj život buď na vlastnění, nebo na bytí.

Co znamená, když někdo v poslední instanci orientuje svůj život na vlastnění?

Kdokoli orientuje svůj život na vlastnění (on či ona), určuje sám sebe, svou existenci, svůj smysl a způsob života podle toho, co má, co může mít jiný, a o co více má on. V současné době není téměř nic, co by se nemohlo stát předmětem vlastnění nebo přání mít to; materiální věci všeho druhu: dům, peníze, cenné papíry, umělecká díla, knihy, známky, mince a jiné – to vše může být „hromaděno s vášní sběratele“.

Předmětem vlastnění nebo přání mít se mohou stát i lidé. Ovšem nikdo neříká, že vlastní jiného člověka a že ho považuje za své vlastnictví. Co se toho týče, je „rozvážnější“ a dává přednost řeči o tom, že kdo má zodpovědnost za druhé, má i právo s nimi disponovat. A tak děti, invalidé, staří, nemocní a ti, kdo vyžadují péči, jsou vlastnění a považováni za část nějakého jiného já – ale běda, když se nemocní uzdraví a děti projeví přání rozhodovat o sobě samy! Bytí určované modem vlastnění se pak projeví naplno.

Jako by nebylo dost na tom, že mohou být vlastnění jiní lidé, i my určujeme způsob svého žití uchvacováním či osvojováním si hodností a poct. Jde nám hlavně o to mít úctu, jistý *image*, zdraví, krásu nebo mládí, a když už to není možné, pak chceme mít aspoň „zkušenosti“ nebo „paměti“. I přesvědčení, politické, ideologické či náboženské povahy, mohou být nabyta jako vlastnictví a urputně hájena až do krveprolití. Vše závisí na tom, jestli má někdo v držení pravdu, nebo jestli je v právu.

V držení může být vskutku cokoli, pokud se člověk ve svém způsobu života zaměří na vlastnění. Otázka nezní, zda člověk něco má, nebo ne, ale spíše, zda je jeho srdce posedlé tím, co má, či ne. Orientace na „nic nemít“ je také vlastnická. Fromm není advokátem asketis-

mu; orientace na bytí je přesně to, co není identické s orientací na „nic nemít“. Věčná otázka se týká pozice, kterou vlastnění nebo nevlastnění zaujímá v určování vlastního cíle života a vlastní identity. Často je obtížné rozlišit, jestli někdo něco vlastní v modu mít, nebo jestli, abych citoval Fromma, „někdo vlastní, jako by nevlastnil“. Nicméně každý člověk může rychle sám sebe otestovat, co na sobě shledává zvlášť hodnotným, když si představí, co by se stalo, kdyby ztratil to, co je pro něj důležité a hodnotné – zda by ztratil půdu pod nohama či by se jeho život stal bezvýznamným. Jestliže člověk už nepociťuje ani sebedůvěru, ani si sebe neváží (vnitřně pro sebe sama), pokud už pro něho život a práce nemají žádnou cenu, pak se v životě orientuje na vlastnění: mít slušné místo, poslušné děti, dobré styky, důkladný přehled, lepší argumenty atd.

Člověk, který se orientuje na vlastnění, užívá vždy spíše berle, než své nohy. Taková osoba užívá vnější předmět, aby existovala, aby byla sama tím, čím si přeje. Je sama sebou, jen pokud jako taková něco *má*. Jedinec jako subjekt určuje své bytí vlastněním objektu. Je posedlý objekty, a tím i přáním mít je.

Metafora používání berlí místo vlastních nohou zároveň ujasňuje to, co se míní odlišnou orientací, totiž bytí. Zrovna jako má člověk fyzickou kapacitu pro sebedůvěru, která může být v případě nutnosti nahrazena berlami, je tomu stejně i s psychickými schopnostmi sebedůvěry: kapacitou pro lásku, rozum a tvůrčí aktivitu. Ale je také možné, že člověk tyto vrozené psychické síly nahradí orientací na vlastnění, takže schopnost milovat, kriticky myslet a být činorodý závisí na vlastnění předmětů, po nichž srdce prahne.

Láska, rozum a tvůrčí aktivita jsou psychické síly vlastní člověku: vznikají a rostou jen tou měrou, v jaké se užívají; nelze je konzumovat, kupovat ani vlastnit jako předměty majetku, lze je pouze v praxi používat, cvičit, odvážit se jich, provádět je. Na rozdíl od majetkových předmětů – které se užíváním spotřebovávají – láska, rozum a tvůrčí aktivita sdílením a užíváním rostou a znásobují se.

Orientace na bytí vždy znamená, že životním cílem člověka jsou jeho vlastní psychické síly. Člověk se poznává, tím se osvobozuje a přizpůsobuje se faktu, že neznalost a cizost v něm samém a ve vnějším světě jsou charakteristikami *jeho vlastního Já*. Jak se tomu postupně učí, dosahuje širšího a obsažnějšího vztahu k sobě samému i ke svému prostředí.

V *Mít, nebo být?* Fromm vycházel z pozorování, že současná orientace na mít je masový fenomén, založený v ekonomických a sociálních skutečnostech společnosti, která má příliš mnoho, a proto může podlehnout pokušení, aby se sama jako taková vymezovala nebo blíže určovala vlastněním. S enormní ztrátou vlastních psychických sil člověka máme zkušenosti ze současných ekonomických struktur, současné organizace práce i současného života společnosti.

Jestliže kořeny fatálního vývoje individua nacházíme především v sociálně ekonomicky determinovaném osudu člověka, pak je vhodné postupovat od základních kořenů a chápat individuum jako tvora bytostně společenského. To je důvod, proč Fromm nahradil kapitolu o „Krocích k bytí“ svými podněty k strukturálním změnám. Je to i důvod, proč individuální snahy o proměnu orientace mít na být mohou mít smysl jen tehdy, jestliže souběžně mění strukturu vlastního postavení. Aktivitou v povolání, organizací vlastní práce, politickým a společenským sebeuvědoměním se musí změnit hodnoty provázející jeho vlastní sociálně ekonomický způsob života tak, aby mohl opravdově zakoušet své vlastní psychické síly rozumu, lásky a tvůrčí aktivity a jeho síly užíváním rostly.

Náš pokus dosáhnout sebeuvědomění a seberozvinutí, dospět k pohledu na sebe sama a na svůj svět, který opravdu odpovídá vnitřní i vnější realitě, je spojen s osvobozením našeho sociálně ekonomického života. „Jedině tou měrou, jakou je životní praxe prosta svých protimluvů a iracionality, může náš obraz světa souhlasit s realitou,“ řekl autor v *Mít, nebo být?*

V tomto svazku poukazuje Erich Fromm nejprve na falešné stezky sebevědomí právě tak jasně, jak je poznal a identifikoval už před lety, se vším patosem učitele. Nicméně naznačuje cesty k sebeuvědomění a sdílí s námi kroky k bytí, které činil sám svou denní praxí. Velmi intenzivní pozornost přitom věnuje *sebeanalýze* jako aplikaci *psychoanalýzy*.

Protože toto předkládané dílo, použité zde poprvé, nepřipravil pro publikování Fromm sám, bylo třeba text jednak příležitostně doplnit, jednak uspořádat a systematizovat, jak je uvedeno v záhlaví kapitol.

Rainer Funk

Tübingen 1992